

EEN VROEG BEGIN IS HET HALVE WERK

Aangrijpingspunten voor vroegtijdige
begeleiding op school

ihub.

Hogeschool van Amsterdam

Dit onderzoek werd uitgevoerd binnen de Kenniswerkplaats Jeugd Amsterdam-Amstelland (KeTJAA) met subsidie van ZonMw en de gemeente Amsterdam.

December 2022

Hester Paulusma (iHUB) en Leonieke Boendermaker (Hogeschool van Amsterdam).

The logo for iHUB, featuring the lowercase letters 'ihub' in a bold, rounded, pink font with a small blue dot at the end.The logo for Hogeschool van Amsterdam, consisting of a stylized black and white graphic of a hand or wing.

Hogeschool van Amsterdam

The logo for KeTJAA, featuring three curved shapes in yellow, purple, and blue.

KeTJAA

The logo for ZonMw, featuring a stylized blue graphic of two overlapping shapes.

ZonMw

The logo for Gemeente Amsterdam, featuring three red 'X' marks.

Gemeente
Amsterdam

© 2022 Copyright Hogeschool van Amsterdam en iHUB

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteurs.

Samenvatting

Dit korte verslag gaat over de analyse van een bestaand databestand waarin op basis van informatie over schoolloopbanen en hulpverleningsgeschiedenissen van leerlingen in verschillende onderwijsvoorzieningen is nagegaan of er specifieke momenten zijn aan te wijzen voor het vroegtijdig bieden van ondersteuning gedurende de schoolloopbaan. De data is geanalyseerd met frequentie-analyses, Chi-kwadraat toetsen en een HOMALS analyse (multiple correspondentie analyse voor nominale data). De HOMALS analyse laat zien dat er twee momenten te onderscheiden zijn waarop problemen bij leerlingen duidelijk worden: óf al op jongere leeftijd, in het basisonderwijs (meer jongens), óf later, bij de overgang naar of in het voortgezet onderwijs (meer meisjes). De problematiek bij leerlingen van het vso (met name jongens) wordt eerder zichtbaar dan bij leerlingen (met name meisjes) van onderwijs-zorgarrangementen. Daarnaast wordt uit de analyses duidelijk dat onderwijs-zorgarrangementen en het vso andere leerlingen in huis hebben dan de bovenschoolse voorzieningen, namelijk leerlingen waarbij er meer aan de hand is geweest tijdens de schoolloopbaan. De data laten zien dat het (in het bijzonder voor meisjes) van belang is om al in vroeg oog te hebben voor leerlingen in kwetsbare omstandigheden.

Inhoudsopgave

1. Achtergrond.....	5
2. Aanpak.....	6
3. Resultaten.....	10
4. Conclusie en discussie.....	11
5. Bijlagen.....	13
6. Referenties.....	16

1. Achtergrond

Uit landelijk onderzoek van het Centraal Planbureau (Swart & Visser, 2019) blijkt dat leerlingen die praktijkonderwijs (pro) volgen minder vaak doorstromen naar vervolgonderwijs. Praktijkonderwijs duurt tot een leerling de leeftijd van 18 jaar bereikt. Voor veel leerlingen die het praktijkonderwijs afsluiten eindigt de onderwijsloopbaan daardoor op hun achttiende. Relatief vaak is deze groep economisch niet-zelfstandig (Swart & Visser, 2019). In een rapport van de Inspectie van het onderwijs (2019) gericht op leerlingen uit het voortgezet speciaal onderwijs (vso) wordt geconstateerd dat leerlingen voor wie vso het eindonderwijs is, zeer beperkte baankansen hebben. Ruim een derde van de leerlingen die vso gevolgd hebben gaat naar vervolgonderwijs, maar ongeveer 40% van de leerlingen die het arbeidsmarktgerichte uitstroomprofiel volgden zit na het vso thuis zonder werk, opleiding of uitkering (Inspectie van het onderwijs, 2019).

Het project 'Transferbegeleiding aan jongeren in kwetsbare onderwijsposities' dat uitgevoerd is binnen de Kenniswerkplaats Jeugd Amsterdam Amstelland ([KetJAA](#)) was gericht op de vraag hoe voorkomen kan worden dat leerlingen op hun 18e thuis zitten zonder werk of vervolgopleiding.

Dit korte verslag gaat over één stap in dit project: in een bestaand databestand nagaan hoe de schoolloopbanen en hulpverleningsgeschiedenissen van leerlingen in verschillende onderwijsvoorzieningen eruit zien. Daarnaast zijn interviews afgenomen bij leerlingen en ouders over de schoolloopbanen van deze leerlingen, waarover gerapporteerd is in Paulusma en Kuiper (2022). Ook vond de evaluatie plaats van een pilot met zgn. *transferbegeleiding* van leerlingen in de overgang naar vervolgonderwijs of werk (zie Abu Ghazaleh, Boendermaker en Verheem, 2022).

2. Aanpak

Er is gebruik gemaakt van een bestaand databestand met gegevens van 320 leerlingen die aangemeld waren bij een Altra College (vso), bij School2Care, STOP of Transferium. School2Care is een onderwijs-zorgvoorziening, een voorziening voor leerlingen met problemen op alle leefgebieden. Hierbij zijn zorg en onderwijs geïntegreerd, met onder andere als doel om een residentiële plaatsing of plaatsing in de jeugddetentie te voorkomen (Pronk, 2016). STOP en Transferium waren beide bovenschoolse voorzieningen (nu samen de TOPtrajecten), waar leerlingen vanuit het reguliere onderwijs terecht kunnen die tijdelijk extra ondersteuning nodig hebben. Dit zijn tijdelijke voorzieningen, waarbij de leerlingen ook weer terugkeren naar het reguliere onderwijs (NJI, z.d.).

Het databestand is opgebouwd op basis van dossieronderzoek dat gericht was op het in kaart brengen van de doelgroepen in de bovengenoemde voorzieningen, uitgevoerd bij Altra Jeugdhulp en Onderwijs. Het bevat (geanonimiseerde) informatie over leerlingen zelf, de hulpverlening die is ingezet en kenmerken van de schoolloopbaan (zoals het aantal schoolwisselingen, aantal malen zittenblijven e.d.) (Pronk et al., 2020).

De analyse van de gegevens vond plaats in twee stappen:

Ten eerste de selectie van de voor de onderzoeksvraag relevante en geschikte variabelen om de analyses op te kunnen uitvoeren. Daarna zijn er frequentie-analyses gedaan, om te kijken hoe vaak elke gebeurtenis tijdens de schoolloopbaan van de leerlingen voorkwam. Hierna zijn er Chi-kwadraat toetsen gedaan om te onderzoeken of er statistisch significante verschillen zijn tussen leerlingen, die duiden op een mogelijk aangrijpingspunt voor eerdere of betere begeleiding gedurende de schoolloopbaan (zie bijlagen). De uitkomsten van de frequentie-analyses zijn besproken met de onderzoekers en het projectteam Transferbegeleiding¹. Later zijn ook de uitkomsten van de Chi-kwadraat toetsen besproken met de onderzoekers. Tevens zijn de uitkomsten van beide analyses besproken met de samenwerkingsverbanden voor primair en voortgezet onderwijs Amsterdam-Diemen. Aan de aanwezige medewerkers van de samenwerkingsverbanden is gevraagd of zij deze gebeurtenissen herkenden en of zij vanuit hun ervaring nog aanvullingen hadden.

¹ Het project Transferbegeleiding bestond uit drie deelonderzoeken, waar dit er één van is. De betrokken onderzoekers kwamen regelmatig bijeen met de projectgroep Transferbegeleiding met daarin de opdrachtgever, projectleider, coördinator Transferbegeleiding en vertegenwoordiger van de aanbieder van Transferbegeleiding. Deze projectgroep vormde de begeleidingscommissie voor het onderzoek.

In tabel 1, bijlage 1 is zichtbaar welke verschillen vanuit de Chi-kwadrat toetsen als statistisch significant naar voren kwamen (tabel 1, bijlage 1²).

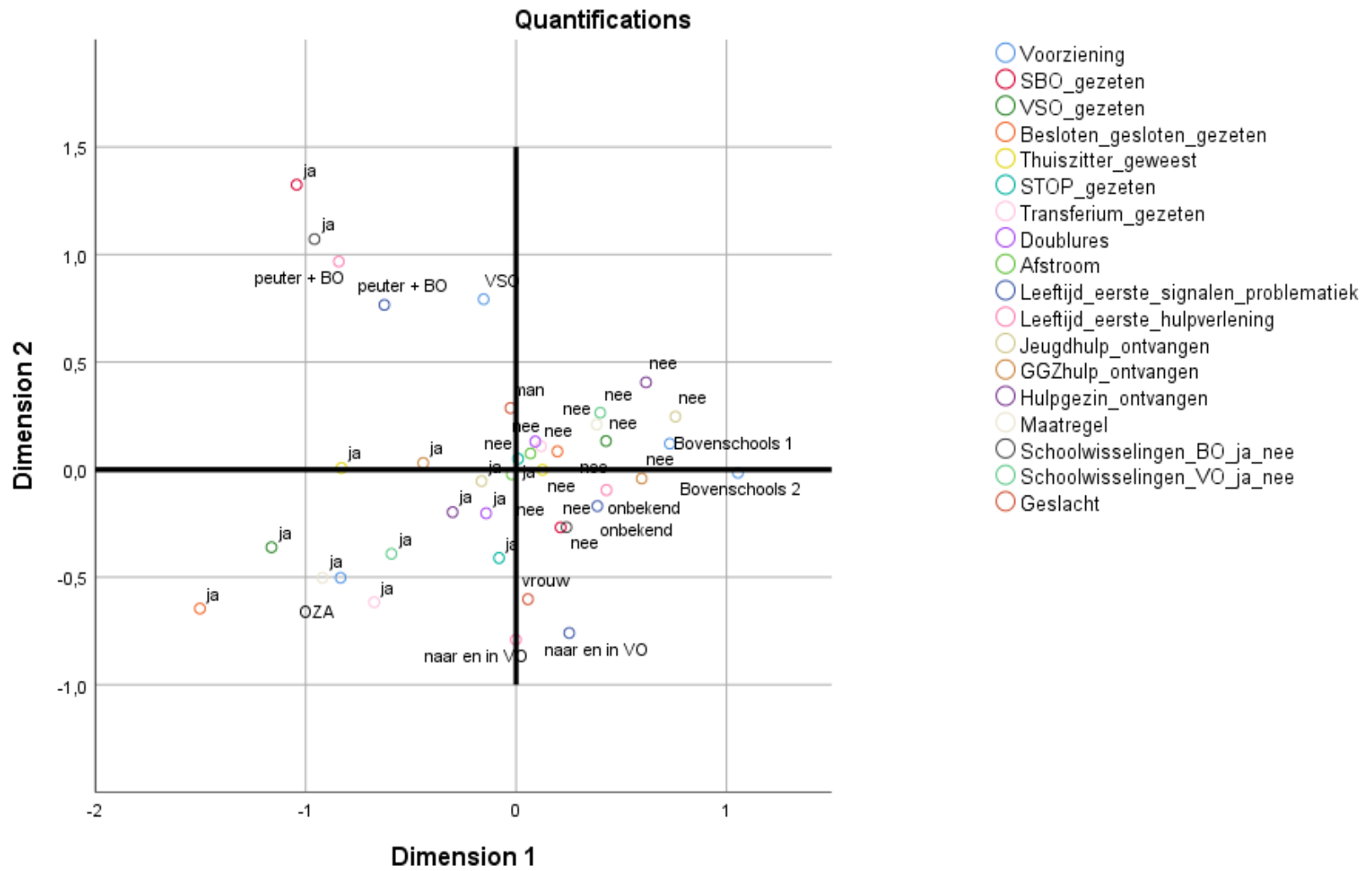
Na de frequentie-analyses en Chi-kwadrat toetsen om een eerste beeld van de data te krijgen, is HOMALS (SPSS 25), multiple correspondentie analyse voor nominale data (De Heus et al., 2001) gebruikt om de geselecteerde variabelen in onderlinge samenhang te bekijken. In HOMALS worden overeenkomsten en verschillen tussen personen en hun scores op variabelen (categorieën) weergegeven door afstanden tussen punten in een plaatje in twee dimensies (Figuur 1). Categorieën van variabelen die vaak samen voorkomen liggen dicht bij elkaar, grote verschillen worden weerspiegeld door een grote afstand (Bijleveld & Commandeur, 2009; De Heus et al., 2001). De discriminatiewaarde (tabel 1) geeft aan in hoeverre een variabele onderscheidend is op elk van de dimensies van de oplossing en wordt gebruikt om de dimensies te interpreteren. Figuur 1 geeft inzicht in de ordening van de variabelen.

2

² Voor de Chi-kwadraattoetsen is een voorwaarde dat maximaal 20% van de verwachte frequenties kleiner is dan 5. Aan deze voorwaarde werd voldaan bij de tabellen die weergegeven zijn in dit rapport.²

Figuur 1

Tabel 1. Discriminatiewaarden per dimensie

	Dimensie 1	Dimensie 2
Voorziening	,551	,221
SBO gevolgd	,199	,376
VSO gevolgd	,479	,038
Besloten/gesloten verbleven	,305	,049
Tijdje geen school (thuiszitter)	,095	,000
STOP deelnemer	,001	,020
Transferium deelnemer	,071	,059
Afstroom	,001	,002
Doublures	,045	,039
Leeftijd eerste signalen problematiek	,118	,376
Leeftijd eerste hulpverlening	,234	,409
Jeugdhulp ontvangen	,122	,011
GGZ-hulp ontvangen	,245	,003
Hulp hele gezin ontvangen	,162	,065
Kinderbeschermings- of jeugdreclasseringsmaatregel	,333	,089
Schoolwisselingen BO	,245	,292
Schoolwisselingen VO	,317	,111
Geslacht	,001	,172
Eigenwaarde	,205	,130

3. Resultaten

De HOMALS analyse laat zien dat op de eerste dimensie (de horizontale as) de voorziening waar de leerling aangemeld was op het moment dat het dossier gecodeerd werd voor het onderzoek en of de leerling op het vso heeft gezeten belangrijke variabelen waren die onderscheidend werken in deze groep van 320 leerlingen (dit zijn de twee variabelen met de grootste discriminatiewaarde op deze dimensie). Op de tweede dimensie (de verticale as) wordt de ordening vooral bepaald door de variabelen: leeftijd eerste hulpverlening, leeftijd eerste signalen problematiek, sbo (speciaal basisonderwijs) gevolgd en schoolwisseling(en) in het basisonderwijs. De andere variabelen trekken de groep veel minder uit elkaar.

Dit betekent, kijkend naar figuur 1, dat in het databestand met kenmerken van schoolloopbanen van 320 leerlingen twee ordeningen aan te brengen zijn. Er is een ordening (horizontale as, van links naar rechts) die loopt van leerlingen die aangemeld zijn bij een onderwijszorg-arrangement (OZA), via leerlingen aangemeld bij het vso naar degenen die aangemeld waren op een bovenschoolse voorziening: zij verschillen onderling. Bij de OZA groep is vaker sprake van verblijf in een gesloten/besloten voorziening, schoolwisselingen in het voortgezet onderwijs, overgang ('afstroom') naar een ander onderwijsniveau of naar vso, van tijdelijk niet naar school gaan (thuiszitter) en van GGZ-hulp. De leerlingen die ten tijde van het dossieronderzoek aangemeld waren bij het vso liggen in het plaatje dicht bij doublures en hulp aan het hele gezin. Beiden liggen dicht bij het deelnemen aan Transferium en een (kinderbeschermings- of jeugdreclasserings) maatregel. Bij de groep die bij het dossieronderzoek bij een bovenschoolse voorziening aangemeld was, is dit over het algemeen niet aan de orde (zij liggen dicht bij de 'nee' op al deze kenmerken).

De tweede ordening (verticale as, van boven naar beneden) is te maken van degenen waarbij op jonge leeftijd al de eerste signalen waren van problemen, waar ook op jonge leeftijd al hulp geboden werd, die in het basisonderwijs van school wisselden en sbo hebben gevolgd, naar de groep waarbij bij de overgang naar of in het voortgezet onderwijs de eerste problemen duidelijk werden. Dat is tevens de groep die aangemeld werd bij een OZA, terwijl de eerste groep in het vso terecht komt. Onder degenen waar de problemen op jonge leeftijd duidelijk worden zijn meer jongens, onder de tweede groep meer meisjes.

4. Conclusie en discussie

Wat voor aanwijzingen geven de kenmerken uit het eerder verrichte dossieronderzoek nu voor het bieden van ondersteuning gedurende de schoolloopbaan?

De schoolloopbanen van leerlingen die aangemeld zijn bij bovenschoolse voorzieningen, onderwijs-zorgarrangementen of vso-scholen laten zien dat er twee duidelijke momenten zijn waarop problemen duidelijk worden: óf al op jongere leeftijd, in het basisonderwijs (meer jongens), óf later, bij de overgang naar of in het voortgezet onderwijs (meer meisjes).

Daarnaast wordt duidelijk dat de onderwijs-zorgarrangementen en het vso een andere populatie in huis hebben dan de bovenschoolse voorzieningen. Een populatie waarbij er meer aan de hand is geweest tijdens de schoolloopbaan. Dit betekent allereerst dat de voorzieningen de doelgroep in huis hebben waar zij voor bedoeld zijn: de bovenschoolse voorzieningen kunnen worden beschouwd als de 'lichtste' voorzieningen voor leerlingen met minder complexe problematiek, die tijdelijk extra ondersteuning nodig hebben dan bij het reguliere onderwijs geboden kan worden, terwijl de leerlingen op een OZA complexe problematiek hebben en vaak al meerdere trajecten doorlopen hebben voordat zij op deze voorzieningen terecht komen.

Tevens komt uit deze resultaten naar voren dat de problematiek bij de leerlingen (met name bij jongens) van het vso eerder zichtbaar wordt, waarbij zij ook eerder hulp ontvangen. Deze leerlingen hebben ook vaker op het sbo gezeten, waarna de overstap naar het vso één van de logische vervolgstappen kan zijn. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat ouders aangeven dat jongens al op jonge leeftijd meer externaliserend gedrag vertonen dan meisjes, iets wat sneller zichtbaar is voor de omgeving (Chen, 2010). Ook uit onderzoek van Graves en collega's (2012) komt naar voren dat ouders en docenten vaker aandachtsproblemen opmerken bij jongens dan bij meisjes in de voorschool. Tevens vertoonden jongens vaker hyperactiviteit dan meisjes volgens docenten, hoewel ouders hierin geen verschil tussen jongens en meisjes ervaarden (Graves et al., 2012). Mogelijk wordt de problematiek van jongens dus eerder zichtbaar dan de problematiek van meisjes, omdat jongens ander soort gedrag vertonen dat sneller zichtbaar is voor de omgeving.

Bij de leerlingen (met name bij meisjes) die naar een onderwijs-zorgarrangement gaan, ontstaat de problematiek later of wordt deze pas later zichtbaar, daar zeggen de data die gebruikt zijn voor deze analyse niets over. Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de problematiek bij deze leerlingen meer zichtbaar wordt bij de overgang naar meer zelfstandigheid (overgang naar het

voortgezet onderwijs). Dit komt ook naar voren uit interviews onder leerlingen van onderwijszorgarrangement School2Care, waarin leerlingen aangeven dat problemen al op de basisschool speelden, maar dat zij zich bij de overstap naar het grootschaligere voortgezet onderwijs, zonder een vaste leerkracht en sociale cohesie, verloren en niet gezien voelden (Pronk, 2022).

Samenvattend biedt dit verslag inzicht in de verschillende doelgroepen en op welke momenten in hun schoolloopbanen zij hulp of ondersteuning nodig kunnen hebben. Er zijn echter wel kanttekeningen te noemen. Allereerst is dit verslag gebaseerd op een secundaire analyse op een reeds bestaand dossierbestand. Dossieronderzoek heeft als kanttekening dat niet zeker is of bepaalde problemen niet aanwezig waren, of dat deze niet gerapporteerd zijn. Er is een zekere afhankelijkheid van hoe volledig er gerapporteerd is in de dossiers. Daarnaast is een kanttekening bij de HOMALS analyse: de celvullingen van de categorieën van de variabelen waren anders dan in het ideale geval, niet gelijk.

De data benadrukken dat het van belang is om al in een vroeg stadium, in voorbereiding op de overgang naar het voortgezet onderwijs, extra aandacht te hebben voor leerlingen die mogelijk met extra uitdagingen te maken krijgen. Dit geldt in het bijzonder voor meisjes, waarvan de problematiek op een later moment lijkt te ontstaan of zichtbaar lijkt te zijn. Dit is ook direct een aanbeveling voor vervolgonderzoek: vanuit de huidige data kan niet worden opgemaakt of de problematiek bij meisjes later ontstaat of pas later zichtbaar wordt. Aangeraden wordt om hier vervolgonderzoek naar te doen, zodat de begeleiding in het onderwijs nog beter toegespitst kan worden op zowel meisjes als jongens. Tevens wordt aangeraden om te onderzoeken wat de reden is dat een groep leerlingen, met name jongens, toch uitvalt op het reguliere onderwijs, ondanks dat hun problematiek relatief vroeg gesignaleerd wordt en er ook relatief vroeg hulp wordt ingezet.

5. Bijlagen

Tabel 1. Onderwijsvoorziening en sekse ($n = 320$)

Onderwijsvoorziening	Aantal leerlingen
Altra Colleges ³	69
School2Care	123
STOP	61
Transferium	67
Sekse	
Meisje	103
Jongen	217

Tabel 2. Significante chi-kwadraat resultaten: indeling op leeftijd eerste signalen problematiek

	Leeftijd eerste signalen problematiek					Chi-kwadraat
	Onbekend* ($n = 125$)	Peuter- leeftijd ($n = 16$)	Basisschool ($n = 95$)	Transitie naar VO ($n = 61$)	VO ($n = 23$)	
Schoolwisseling basisonderwijs: Ja ($n = 64$)	12,0%	62,5%	35,8 %	6,6 %	4,3%	$X^2(4, N = 320) = 48.28, p = .000$
Schoolwisseling basisonderwijs: Nee of onbekend* ($n = 256$)	88,0%	37,5%	64,2%	93,4%	95,7%	
SBO gezeten: Ja ($n = 54$)	11,2%	50,0%	31,6%	3,3%	0,0%	$X^2(4, N = 320) = 42.74, p = .000$
SBO gezeten: onbekend* ($n = 266$)	88,8%	50,0%	68,4%	96,7%	100,0%	
GGZ hulp ontvangen: Ja ($n = 184$)	48,8%	93,8%	64,2%	50,8%	69,6%	$X^2(4, N = 320) = 16.71, p = .002$
GGZ hulp ontvangen: Nee of onbekend* ($n = 136$)	51,2%	6,3%	35,8%	49,2%	30,4%	

* Onbekend / niet in dossier aangetroffen

³ Altra College Bleichrodt, Altra College Centrum, Altra College Haarlemmermeer, Altra College Waterland, Altra College Zaanstreek en Altra College Zuidoost

Tabel 3. Significante chi-kwadraat resultaten: Indeling op schoolwisselingen in het basisonderwijs

Schoolwisseling in het basisonderwijs			
	Nee of onbekend* (n = 256)	Ja (n = 64)	Chi-kwadraat
GGZ hulp ontvangen: Ja (n = 184)	52,3%	78,1%	$\chi^2(1, N = 320) = 13.93, p = .000$
GGZ hulp ontvangen: Nee of onbekend* (n = 136)	47,7%	21,9%	
Hulp gezin ontvangen: Ja (n = 215)	63,7%	81,3%	$\chi^2(1, N = 320) = 7.18, p = .007$
Hulp gezin ontvangen: Nee of onbekend* (n = 105)	36,6%	18,8%	

* Onbekend / niet in dossier aangetroffen

Tabel 4. Significante chi-kwadraat resultaten: Indeling op schoolwisselingen in het voortgezet onderwijs

Schoolwisseling in het voortgezet onderwijs			
	Nee of onbekend* (n = 191)	Ja (n = 129)	Chi-kwadraat
GGZ hulp ontvangen: Ja (n = 184)	49,2%	69,8%	$\chi^2(1, N = 320) = 13.31, p = .000$
GGZ hulp ontvangen: Nee of onbekend* (n = 136)	50,8%	30,2%	
Hulp gezin ontvangen: Ja (n = 215)	62,3%	74,4%	$\chi^2(1, N = 320) = 5.13, p = .024$
Hulp gezin ontvangen: Nee of onbekend* (n = 105)	37,7%	25,6%	
Maatregel gehad: Ja (n = 94)	19,4%	44,2%	$\chi^2(1, N = 320) = 22.85, p = .000$
Maatregel gehad: Nee of onbekend* (n = 226)	80,6%	55,8%	

* Onbekend / niet in dossier aangetroffen

Tabel 5. Significante chi-kwadraat resultaten: Indeling op afstroom

Afgestroomd			
	Onbekend* of overig (n = 247)	Ja (n = 73)	Chi-kwadraat
Jeugdhulp ontvangen: ja (n = 263)	79,8%	90,4%	$\chi^2 (1, N = 320) = 4.37, p = .037$
Jeugdhulp ontvangen: nee of onbekend* (n = 57)	20,2%	9,6%	

*Onbekend / niet in dossier aangetroffen

6. Referenties

- Abu Ghazaleh, N., Boendermaker, L., & Verheem, E. (2022). *Zij aan zij in de overstap*. Hogeschool van Amsterdam/KeTJAA
- Bijleveld, C. C. J. H., & Commandeur, J. J. F. (2009). *Multivariate analyse. Een inleiding voor criminologen en andere sociale wetenschappers*. Boom Juridische Uitgevers
- Chen, J. J. L. (2010). Gender differences in externalising problems among preschool children: implications for early childhood educators. *Early Child Development and Care*, 180(4), 463-474. <https://doi.org/10.1080/03004430802041011>
- De Heus, P., Van der Leeden, R., & Gazendam, B. (2001). *Toegepaste data-analyse. Technieken voor niet-experimenteel onderzoek in de sociale wetenschappen*. Elsevier Gezondheidszorg.
- Graves, S. L. Jr, Blake, J., & Kim, E. S. (2012). Differences in parent and teacher ratings of preschool problem behavior in a national sample: The significance of gender and SES. *Journal of Early Intervention*, 34(3), 151-165. <https://doi.org/10.1177/1053815112461833>
- Inspectie van het Onderwijs (2019). *De Staat van het Onderwijs*. Den Haag: Inspectie van het Onderwijs.
- Nederlands Jeugdinstituut (z.d.). *Bovenschoolse voorzieningen*. Geraadpleegd via: <https://www.nji.nl/verbinding-onderwijs-en-jeugdhulp/bovenschoolse-voorzieningen>
- Paulusma, H., & Kuiper, C. (2022). *Op zoek naar passend onderwijs*. iHUB/KeTJAA
- Pronk, S. (2016). *Methodiekhandleiding School2Care*. Amsterdam: Altra Onderwijs & Jeugdhulp.
- Pronk, S., Mulder, E. A., Van den Berg, G., Stams, G. J. J. M., Popma, A., & Kuiper, C. (2020). Differences between adolescents who do and do not successfully complete their program within a non-residential alternative education facility. *Children and Youth Services Review*, 109. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.104735>
- Pronk, S. (2022). *Het belang van intensieve onderwijszorg voorzieningen en de potentie in de ambitie van het voorkomen van gesloten jeugdzorg*. Utrecht: Tijdschrift van de Vereniging voor Kinder- en Jeugdpsychotherapie
- Swart, L., & Visser, D. (2019). *Jongeren met afstand tot de arbeidsmarkt in beeld*. Geraadpleegd via: <https://www.cpb.nl/jongeren-met-afstand-tot-de-arbeidsmarkt-beeld>

